

บทบรรณาธิการ

นฤพนธ์ ตัวงวิเศษ

วารสารมานุษยวิทยาปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2564) เสนอความรู้ที่หลากหลายเกี่ยวกับการเมืองของการสร้างชาติและอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงที่มีลักษณะแตกกระจายเป็นกลุ่มย่อย ๆ หลากหลายกลุ่ม การสร้างอัตลักษณ์ของชาวกะเหรี่ยงโพล่งภาคตะวันตกผ่านพิธีกรรมไหว้เจดีย์และการผูกข้อมือ การถอดบทเรียนเกี่ยวกับการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการในชุมชน “เกษตรปลอดภัย” ในหมู่บ้านนาอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย การวิพากษ์นโยบายการบริหารและการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ผลิตซ้ำมายาคติเรื่องแก่นแท้ทางวัฒนธรรมภายใต้วาทกรรม “พหุวัฒนธรรม” และการสร้างตัวตนและสังคมจินตนาการในพื้นที่สื่อออนไลน์ที่เรียกว่า “คอมมู”

บทความของพิเชฐ สายพันธ์ อธิบายให้เห็นถึงประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชาวกะเหรี่ยงเพื่อที่จะตั้งเป็นรัฐอิสระจากการปกครองของเมียนมา การต่อสู้ทางการเมืองนี้เกิดขึ้นบนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่ชาวตะวันตกพยายามจัดหมวดหมู่ “Karen” ให้เป็นกลุ่มตระกูลภาษา รวมถึงการจัดตั้งสมาคมกะเหรี่ยงแห่งชาติ กองกำลังอิสระแห่งชาติกะเหรี่ยง และกลุ่มสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง ซึ่งทำให้กะเหรี่ยงมีสำนึกร่วมของความเป็นชาติแบบสมัยใหม่ กลุ่มกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์จะมีบทบาทสำคัญในกระบวนการต่อสู้นี้ แต่ในทางวัฒนธรรมจะพบว่ากะเหรี่ยงมีการแบ่งกลุ่มย่อยออกไปอีกหลายกลุ่มตามลักษณะของภาษา ความเชื่อทางศาสนาและประเพณี เมื่อเกิดการตั้งกองกำลังกะเหรี่ยงประชาธิปไตยฝ่ายพุทธและการรวมตัวของกลุ่มกะเหรี่ยงฤๅษีก็ยิ่งทำให้เห็นความแตกต่างของกะเหรี่ยง รวมทั้งบริบทสังคมไทยกับสังคมเมียนมาก็ทำให้กะเหรี่ยงทั้งสองประเทศมีวิธีคิดเรื่องการปกครองตนเองไม่เหมือนกัน ปัจจุบันเมื่อระบบทุนนิยมเงินเข้ามามีอิทธิพลก็ยิ่งทำให้สังคมกะเหรี่ยงถูกแบ่งแยกไปตามเครือข่ายอำนาจและผลประโยชน์

บทความของนัฐภูมิ สิงห์กุล และวราภรณ์ มนต์ไทรเวชย์ อธิบายชุมชนกะเหรี่ยงโพล่งจังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดอุทัยธานี และจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งมีการนับถือศาสนาและความเชื่อที่ต่างกัน 4 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มลี้บ่องสะเดิง 2) กลุ่มลี้บ่องเกียะ ทั้งสองกลุ่มนี้นิยามตนเองเป็นกะเหรี่ยงด้ายเหลืองนับถือลัทธิเจ้าวัดและมีพิธีไหว้เจดีย์

ตามความเชื่อพุทธศาสนา 3) กลุ่มกะเหรี่ยงวีม่อง กินน้ำสุก ห้ามกินของดิบทุกชนิด และ 4) กลุ่มลื้อฮัวหรือกลุ่มด้ายขาว นับถือผีประจำตระกูลฝ่ายมารดา ลักษณะวัฒนธรรมที่มีร่วมกันของกะเหรี่ยงเหล่านี้คือการปักเสเดิง (ฉัตร) บริเวณบ้าน พื้นที่เพาะปลูกและแม่น้ำในหมู่บ้าน ในกลุ่มกะเหรี่ยงด้ายเหลืองจะมีพิธีไหว้แม่โพสพ การไหว้เจดีย์ การผูกข้อมือและการกินข้าวใหม่ ผู้ประกอบพิธีคือเจ้าวัด ซึ่งปัจจุบันเหลืออยู่จำนวนน้อยมาก เจดีย์คือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวโผล่ว เมื่อมีพิธีไหว้เจดีย์จะมีการนำเสเดิงไปปักรอบเจดีย์ พิธีดังกล่าวมีการเตรียมงานเป็นขั้นตอนโดยใช้เวลา 3 วัน ส่วนพิธีผูกข้อมือจะเกิดขึ้นในกลุ่มกะเหรี่ยงที่เป็นแรงงานมาจากเมียนมา โดยจะจัดพิธีขึ้นที่วัดปากน้ำโพเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ กะเหรี่ยงแรงงานเหล่านี้พยายามนำความเชื่อพุทธศาสนาในสังคมไทยมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

บทความของเอกรินทร์ พึ่งประชา อธิบายประสบการณ์ตรงและถอดบทเรียนการทำวิจัยที่ชุมชนมีส่วนร่วมซึ่งถือเป็นวิธีการที่จะนำความรู้มาสร้างประโยชน์ให้ชุมชนโดยตรง โดยยกตัวอย่างการทำวิจัยในชุมชนบ้านนา ตำบลนาดี อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย การทำวิจัยนี้มีเป้าหมายเพื่อขับเคลื่อนเกษตรปลอดภัยและตลาดสีเขียว จากการทำวิจัยพบว่าชาวบ้านในชุมชนบ้านน่ายังชีพด้วยการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว คือ ข้าวโพด ทำให้มีการถางป่าและภูเขากลายเป็นพื้นที่หัวไร่ล้น สภาพสังคมมีผู้นำแบบราชการ ผู้นำทางประเพณีและความเชื่อ และการนับถือผู้อาวุโส บริบทสังคมและเศรษฐกิจดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยนำมาสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านตั้งแต่การรับฟังประชาคม การฝึกอบรม การพาไปดูงานเพื่อให้ชาวบ้านเห็นตัวอย่างการทำเกษตรแบบปลอดภัยของกลุ่ม “ด่านซ้ายกรีนเนท” บทเรียนการทำวิจัยนี้พบว่า การขับเคลื่อนเกษตรปลอดภัยต้องอาศัยผู้นำชุมชนที่ชาวบ้านเชื่อถือ นอกจากนั้นชาวบ้านบางคนก็ไม่ไว้วางใจนักวิจัย เกิดการนิทาและความแตกแยก ความเชื่อท้องถิ่นมีผลต่อการทำงาน เช่น ผู้วิจัยต้องทำพิธีขอขมาไหว้ผีบรรพบุรุษของหมู่บ้าน ประเด็นเหล่านี้เป็นเรื่องที่นักวิจัยต้องทำความเข้าใจและต้องแสวงหาวิธีแก้ไขที่เหมาะสมกับวิถีชาวบ้าน

บทความของนฤพนธ์ ดั้ววิเศษ อธิบายให้เห็นอิทธิพลของแนวคิดพหุวัฒนธรรมนิยมที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1970 ในสังคมตะวันตก ซึ่งเป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์และแรงงานต่างชาติ แนวคิดนี้จึงถูกนำไปใช้ในการสร้างนโยบายรัฐที่ต้องการสร้างความเท่าเทียมให้กับคนที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรม แต่แนวคิดนี้ก็ถูกวิจารณ์จากนักวิชาการรุ่นต่อมา

ว่าเป็นการผลิตซ้ำ “แก่นแท้วัฒนธรรม” หรือสารัตถนิยมทางวัฒนธรรมที่แข็งตัว และมองข้ามความหลากหลายและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติตัวของผู้คน เช่นเดียวกับนโยบายการบริหารและการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ของรัฐไทยที่นำแนวคิด “พหุวัฒนธรรม” (Cultural Authenticity) มาเป็นยุทธศาสตร์ แต่ถูกแปลความหมายให้เป็นเพียงกิจกรรมที่ตอกย้ำวัฒนธรรมแบบภาพตัวแทนของชาวพุทธชาวมุสลิม และคนไทยเชื้อสายจีน ในเวลาเดียวกันก็ยังคงสืบทอดวัฒนธรรมชาติและสถาบันกษัตริย์ ละเลยที่จะให้คุณค่ากับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีผู้นำของตัวเอง รวมถึงความพยายามที่จะทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นวัตถุและภาพลักษณ์ที่สวยงามที่ตอบสนองการท่องเที่ยวและการบริโภคสมัยใหม่เท่านั้น

บทความของภัทรินทร์ จิตวรศินกุล และปิ่นวดี ศรีสุพรรณ อธิบายให้เห็นว่าการรวมตัวของคนในสื่อออนไลน์ที่เรียกว่า “คอมมู” (มาจากคำว่า community) โดยเลือกศึกษาจากคอมมู E.O.S (Entrancer Organisation Supervisor) มีตัวละคร 36 ตัว จัดเป็นคอมมูประเภทโรลเพลย์ที่สมาชิกในกลุ่มจะเข้ามาพิมพ์ข้อความสร้างเรื่องราวคล้ายนิยายที่สมมติตนเองเป็นตัวละครที่มีพลังวิเศษ ซึ่งจะถูกนิยามว่า “อורי” ผู้ที่สวมบทเป็นตัวละครจะต้องสร้างชื่อ อุบิสัย รูปร่างหน้าตา และความรู้สึกขึ้นมาตามจินตนาการ โดยอาจอิงจากชีวิตจริงหรือสร้างขึ้นใหม่ การเข้ามาเล่นในคอมมูต่าง ๆ จะถูกควบคุมและจัดระเบียบโดยผู้ดูแลคอมมูนั่น ตัวละครในคอมมูนี้อาจสื่อสารถึงกันผ่านกล่องข้อความใน Facebook บางครั้งมีการนัดเจอกันในชีวิตจริง ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน เมื่อแต่ละคนสวมบทบาทเป็นตัวละคร บางครั้งก็อาจสร้างสัมพันธ์แบบคนรักในเรื่อง รวมทั้งช่วยพัฒนาทักษะการวาดรูปและการใช้ภาษาเขียน ช่วยให้ผู้เล่นมีความมั่นใจกับการสร้างสัมพันธ์กับผู้อื่นในโลกความเป็นจริง ช่วยทำให้เข้าใจผู้อื่น คอมมูนี้อาจทำหน้าที่เป็นผู้สอนให้สมาชิกรู้จักใช้ชีวิตทางสังคม รู้จักศักยภาพและข้อจำกัดของตนเองและผู้อื่น

ความรู้ในเชิงแนวคิดทฤษฎีในบทความปริทัศน์ 3 เรื่อง ประกอบด้วยบทความของเก่งกิจ กิติเรียงลาภ อนุสรณ์ อุณโณ และศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ บทความของเก่งกิจ อธิบายถึงจุดเปลี่ยนของข้อถกเถียงเกี่ยวกับภาววิทยา หรือ “การดำรงอยู่ของโลก” โดยยกตัวอย่างคำอธิบายของ Marilyn Strathern ที่ได้แย้งว่าโลกมีหลายแบบ ซึ่งท้าทายความเชื่อตะวันตกที่คิดว่า “โลก” มีเพียงหนึ่งเดียว ดังนั้น ความรู้เกี่ยวกับโลกจึงมิได้มีแบบเดียว โลกแต่ละชนิดย่อมจะมีความรู้ที่สอดคล้องกับโลกนั้น รวมทั้งโลกแบบ

ต่าง ๆ ย่อมจะมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ทำให้โลกแต่ละชนิดดำรงอยู่ได้ภายใต้ความสัมพันธ์นั้น จะไม่มีโลกไหนที่อยู่อย่างโดดเดี่ยว สภาวะดังกล่าวทำให้เกิด “การเมืองแบบพหุจักรวาล” ที่ความรู้ของแต่ละโลกต่างปรากฏขึ้นในแบบของตัวเอง เป็นสัจตะในแบบของตัวเองและไม่สามารถลดทอนให้เป็นส่วนหนึ่งของโลกใดเพียงโลกเดียว ความรู้ต่าง ๆ ที่มาบรรจบกันคือสภาวะตั้งต้นของการสร้างสิ่งใหม่ ทำให้สัจตะของโลกมีลักษณะเป็นที่ย้อนแย้งระหว่าง “การเป็น” และ “การไม่เป็น” อยู่เสมอ ดังนั้น การอธิบายถึงสัจตะของสิ่งต่าง ๆ ไม่สามารถระบุความจริงของสิ่งนั้นได้ ความรู้จึงไม่ใช่สิ่งสมบูรณ์และมันก็เกิดขึ้นจาก “ความไม่รู้” ซึ่งสามารถสร้างความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ได้เสมอ

บทความของอนุสรณ์ อธิบายให้เข้าใจเกี่ยวกับสภาวะองค์ประธาน (Subjectivity) และศักยภาพกระทำการ (Agency) ซึ่งพัฒนาขึ้นจากแนวคิดเรื่อง Subjectivation ของ Michel Foucault ที่เชื่อว่าผู้กระทำการได้ปรากฏตัวขึ้นเมื่ออยู่ในกระบวนการถูกสร้างทางสังคม หรือกล่าวได้ว่ามนุษย์คือผลผลิตของผู้กระทำและถูกกระทำในเวลาเดียวกัน แนวคิดนี้ช่วยขยายขอบเขตความเข้าใจที่มีมาจะติดกับดักคู่ตรงข้ามระหว่าง “การบังคับควบคุม” กับ “การต่อสู้โค่นล้ม” ซึ่งทฤษฎีสตรีนิยมแบบเก๋ามักจะนำมาใช้เรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้ผู้หญิงในทางปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางคนก็โต้แย้งต่อไปว่าแนวคิดของ Foucault อาจทำให้เข้าใจศักยภาพของผู้กระทำในเชิงลบที่เกิดขึ้นภายใต้การควบคุมเพียงอย่างเดียว และไม่เห็นศักยภาพอื่นที่อยู่นอกเหนือการควบคุม ในการทำความเข้าใจเงื่อนไขของผู้กระทำการทั้งที่อยู่ภายใต้การควบคุมและนอกการควบคุมอาจนำมาพิจารณาร่วมกันได้ เช่น การศึกษาผู้หญิงมุสลิมที่ปฏิบัติตามกฎหมายในฐานะการนำศักยภาพของตัวเองออกมาใช้ ทั้งนี้ อนุสรณ์เสนอว่าภายใต้การกระทำของมนุษย์อาจต้องพิจารณาถึงเงื่อนไขขององค์อธิปัตย์ (Sovereign) หรือระบอบอำนาจสังคม เพื่อที่จะรู้ว่าการกระทำเหล่านั้นสำเร็จมากน้อยเพียงใด

บทความของศรยุทธ อธิบายประสบการณ์และความรู้สึกโดดเดี่ยวในฐานะเป็นวิธีการทำความเข้าใจมนุษย์ ซึ่งไม่จำเป็นต้องมองว่าเป็นบวกหรือลบ หากแต่ความโดดเดี่ยวเป็นวิธีการสร้างความเชื่อมโยงที่มนุษย์มีต่อตนเองและผู้อื่น ศรยุทธยกตัวอย่างงานเขียนของ Edward Wilson ที่อธิบายเกี่ยวกับสังคมของมด โดยชี้ว่ามนุษย์ไม่สามารถเข้าใจสังคมของมดได้เพราะมดมีการจัดการสังคมที่ต่างออกไป แต่มนุษย์ใช้ระบบเหตุผลที่ยกย่องมนุษย์เหนือกว่าสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นและตัดขาดจากสรรพสิ่ง มนุษย์

จึงตกอยู่ใต้ความรู้สึกโดดเดี่ยวที่เป็นผลมาจากวิธีคิดแบบเหตุผล สังคมมนุษย์จึงเดินไปสู่สังคมของความโดดเดี่ยว ซึ่งมนุษย์แต่ละคนต่างแข่งขันกันเพื่อที่จะสร้างความสมบูรณ์สูงสุดโดยแยกตัวเองออกจากสิ่งอื่นและควบคุมสิ่งอื่นอย่างเด็ดขาด สถานะนี้ทำให้เกิดคำถามว่ามนุษย์จะมองเห็นและเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น ๆ อย่างไร คำถามนี้ทำให้เห็นความจำเป็นที่ต้องศึกษาการดำรงอยู่ของสิ่งอื่นที่มีไข่มนุษย์ในฐานะผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อความเป็นมนุษย์